

DM 2.—

Македонска нација

ОРГАН НА ДВИЖЕЊЕТО ЗА ОСЛОБОДУВАЊЕ
И ОБЕДИНУВАЊЕ НА МАКЕДОНИЈА!

Год. VI/VII Ноември-Декември 1976 — Бр. 36/37
 Јануари-Февруари 1977 г.

ОБЕДИНЕТИ МАКЕДОНЦИ ЗА ОБЕДИНЕТА МАКЕДОНИЈА!

Русот В. В. Водовозов прв биограф на Јане Сандански

Првиот човек кој напишал биографија на еден од најголемите раководители на македонското револуционерно движење Јане Сандански бил рускиот журналист, публицист и писател Василиј Василијевич Водовозов. Неговиот кус биографски осврт за Сандански бил прво објавен во рускиот печат во 1916 година, а во идната 1917 бил печатен и во една книга збирка прилози од Водовозов.

Биографскиот осврт на Водовозов бил напишан по повод првата годишнина од убиството на Сандански, извршено на 22 април 1915 година.

Пишуван речиси, во самиот вител на настаните во чиј центар стоел и Сандански, пригодно и повеќе врз основа на сознанијата од непосредното, донекаде и лично контактирање и набљудување, во освртот на Водовозов се среќава и по некоја фактографска неточност, или нови и, засега непотврдени искажувања по Јаневите политички гледишта од времето непосредно по заклучувањето на Букурешкиот мировен договор. Напротив овие фактографски неточности, Водовозов вонредно успешно ги согледал, како Сандански во сета негова величина, така и неговото време со сета негова сложеност. Освртот е пишуван со многу човечка топлина и со видлива, иако донекаде дистанцирана, лична наклонетост на В. Водовозов спрема «борецот на македонската независност» Јане Сандански.

Последново пак не обврзува да кажеме нешто повеќе и за авторот В. Водовозов, зашто и за Сандански, па и за современите македонски генерации не е безразлично кои руски луѓе и општествени средини им ги давале својата поддршка и симпатии на тогашните македонски борци за слобода.

Василиј Василијевич Водовозов е роден во 1864 година; подоцна студира на историско-филозофскиот и на правниот факултет во С.-Петербург, што, само по себе говори, дека добил солидно и широко образование. Неговите родители Василиј и Елисавета Водовозова биле познати руски педагози, кои оставиле и поголеми публикувани трудови. Најмногу работел како новинар и публицист, уредувајќи ги надворешно-политичките рубрики на неколку руски списанија и весници. Во 1887 година од полицијата бил заточен на пет

години во Архангелската област. За политичката определеност на В. Водовозова говори и фактот што два од весниците, во кои тој подоцна соработувал, биле забранети од царската цензура. Тоа биле «Наша жизнь» (Наш живот), кој излугувал во С.-Четербург до 1906, и «Товарищ» (Другар) што го продолжил првиот, но кој бил забранет во 1908 година. В. Водовозов најмногу се занимавал со прашањата на изборното право и политичките партии во западните земји. Од неговото перо излегле голем број статии од областа на политиката, државното право и поновата историја, публикувани во разни весници и списанија, како и многу брошури за разни политички прашања. Во една од руските енциклопедии стои дека тој бил «крупен деец на руската општествена мисла и журналистика».

Со журналистиката се занимавал, останувајќи да живее во Москва и по Октомвриската револуција до околу 1922 година. В. Водовозов бил еден од најплодните дореволуционерни руски журналисти. Кога умрел — ние не знаеме точно.

В. Водовозов најмалку трипати, по професионална должност, патувал и на Балканот — во 1894, 1909 и 1913 година. Во последната година пропатувал и низ делот на Македонија кој дошол под српска власт. Неговиот интерес за Македонија и Балканот особено дошол до израз во периодот од 1912 до 1916 година од кое време оставил поголем број статии и дописки, публикувани, главно, во списанието «Современик». И од сите нив, како што тоа го покажува и освртот за Сандански, лачи објективност и слободољубие.

Во неколкудневните дискусии во 1915 година, организирани во Петроград од видни руски научници и општественици, во кои зеле учество и најистакнатите преставници од бугарската и српската академија на науките, В. Водовозов истапил заедно со претставниците на Македонската петроградска колонија (Д. Чуповски и др.) бранејќи ја каузата на Македонија и македонскиот народ.

«Македонска Нација» има голема чест првата биографија на Сандански да ја објави за своите читатели, без било какви скратувања, и во превод од руски на македонски јазик.

ЈАНЕ САНДАНСКИ

Кратката телеграма за убиството, чија жртва, во април 1915 година стана, близу до Неврокоп (во јужниот дел на бугарска Македонија) македонскиот револуционер Сандански, ни со еден збор не кажа, ни за околностите при кои убиството е извршено, ниту за неговите автори. «Се води истрага» — тоа е сè што можевме да дознаеме од неа. Оттогаш измина скоро цела година, и сè уште ние не знаеме ништо повеќе од соопштеново.

Одвај ли може да дојде под сомневање, како фактот дека убиството е извршено од политички побуди, така и тоа, дека в гроб легна вонредно силна и крупна фигура; можеби една од најблес-

Вие ќе се спасите сами себеси како деца на една горда но несреќна нација и ќе дадете свој придонес за остворување на бесмртниот илинденски идеал на нашата македонска нација.

ОБЕДИНЕТЕ СЕ МАКЕДОНЦИ!

ДА ЖИВЕЕ МАКЕДОНСКОТО БРАТСТВО И ЕДИНСТВО!

ДОЛУ ЛАЖНОТО ЈУГОСЛОВЕНСКО БРАТСТВО И ЕДИНСТВО!

**Централен Комитет на Движењето
за ослободување и обединување на
Македонија.**

кавите фигури кои, во последниве две децении, работеа на Балканскиот Полуостров.

Сандански е роден во 1873 година близу до Драма, во оној дел од Македонија, кој според Бугарскиот мировен договор од 1913 година падна под власта на Грција. (Белешка на «Македонска Нација»: Водовозов тука греша, Сандански е роден во 1872 година, во пиринското село Влахи, во околнината на Свети Врач, денес, град Сандански). По своето национално потекло тој беше чист Словен, а неговиот мајчин јазик може да се смета за сосема близок, но одделен од бугарскиот јазик. Се школувал во гимназија во Бугарија, но завршил само четири класа, потоа кратко време бил на служба во едно од малите гратчиња, пак во Бугарија, но веќе во 1894 година си дал отказ (неговите непријатели говорат дека бил отпуштен поради некакви нечесни работи, но ова е крајно сомнително). По ова време тој се оддаде на револуционерна дејност во полза на својата татковина, Македонија, работејќи како организатор и војвода на четите.

Во револуционерните чети на Балканскиот Полуостров влегуваа мошне разнородни луѓе; во нив стапуваа и луѓе од идеи, кои се бореа за ослободувањето на својата татковина од тиранијата и кои си стремеа кон определени социјални реформи; тука, во четите, стапуваа и оние, кои беа желни за слободен живот и на кои им беше тешко да останат под гнетот на полициските и социјални услови — луѓе кои бараа простор што ќе им овозможи да го изразат своето јунаштво; во четите влегуваат и такви, за кои во рамките на легалните закони немале место со било што друго да се занимаваат и кои, едноставно, претставуваа разбојници.

Во разните времиња превладуваа час едните, час другите од овие елементи. Сандански, без секвако сомнение, и припаѓаше на првата категорија. Селанец по потекло, притоа селанец на Турција, кој уште од детството знаеше што значи безземјаштво и крепосна зависност која фактички постоеше тогаш во Турција, без оглед на нејзиното укинување со законот; се залагаше за конфискација на земјишната сопственост од помешчиците (беговите и за нејзиното доделување на јараджите и ратаите; потоа тој беше приврзаник на идејата за создавање самостојна држава од Македонија или, во најлош случај, на одделна автономна област. Тоа беше неговата програма.

Во секој случај, како цел, на преден план ја поставуваше аграрната, а политичката (реформа) свесно ѝ ја потчинуваше на аграрната реформа.

Јас повеќе пати сум се среќавал со Сандански, во различни моменти од неговиот живот. Малкумина луѓе на Балканскиот Полуостров ми оставиле таков силен, таков целосен и таков длабок впечаток како што ми остави именно овој борец на македонската независност. Од него лачеше најкомплетна храброст, самоконтрола и огромна, непоколеблива енергија; се чувствувааше дека со својот тих, длабок глас, тој умее да дава наредби, коишто во критичните моменти никој не се решавааше да не ги изврши. Неговото огромно честољубие беше совршено видливо, и тешко можеше да се посомнева во тоа, дека овој демократ-

народник, останувајќи ѝ доследен на својата програма, во истото тоа време, никаде и никогаш не се задоволи со второстепена улога, со второ место: сметајќи ги за дозволени и не запирајќи се пред никакви средства на патот на остворувањето на своите општи политички цели, а со тоа истовремено да не поднесува покрај себе и свој личен ривал.

Макар што му недостасуваше што — годе сериозно образование, тој беше човек со крупен ум, со превосходно познавање на Македонија и македонскиот народ, и со истанчено чувство да се ориентира во политичките прашања на секој даден момент. Сред македонското селанство Сандански уживаше огромна популарност.

На самиот почеток од својата револуционерна кариера, во 1896 година, тој успеа да го крвене на бунт гратчето Мелник, кое се прогласи за ослободено. Само по себе се разбира, дека гратската република на Мелник не можеше да биде трајна, и по неколку дена градот се предал на турските власти коишто, јасно, жестоко им одмаздиле на револуционерните раководители за својот привремен пораз. Но Сандански успеал да организира таму свои следбеници, и оттогаш градот Мелник, стана главен центар на неговата дејност. Одовде тој го ширеше своето влијание врз целиот простор помеѓу реките Струма и Места. Според планинскиот венец Пирин Планина, оваа област и се нарече пиринско царство, а невидливост за турските власти, Сандански, стана негов цар. Тука, со средствата од самите селани, никнуваа училишта чиешто учители беа следбеници на Сандански. Тука турските бегови ни смееја да ги малтретираат селаните-чифлигари, како што тоа го правеа во другите места; тука турските власти се плашеа од одговорност за своите злосторства, не само од повисоките власти во главниот град на вилајетот, Солун, туку и од пиринскиот цар, дури од овој последниов и повеќе, зошто од него не можеа да се откупат со бакшиш. Самиот пирински цар, пак, со својата чета се движел низ пиринските долови и шуми, превземајќи одвреме-навреме напади ту против турските воени одреди, ту против турските чиновници и села, убивајќи ги непријателите и конфискувајќи им го имотот. А низ ваквите средства се изразувала, во овие времиња, и политичката борба. Но објект на неговите напади не беа само Турците.

Во Македонија постоеја разни револуционерни партии; имаше грчка партија, постоеше «надворешна организација» која добиваше парична и секаква друга помош од Софија и која работаше за припојување на Македонија кон Бугарија; постоеше таканаречената Внатрешна организација која ја издигна паролата «Македонија — на Македонците». Сандански, во почетокот ѝ припаѓаше на Внатрешната организација, но подоцна ја напушти, разидувајќи се со неа, можеби, повеќе од лични од колку принципиелни причини, продолжувајќи сепак да работи со неа во истата заедничка насока.

Овие три партии во меѓусебните односи беа на нож, една со друга се мразеа; и во меѓусебната борба се фаќаа со истите оние средства што ги користеа во борбата и со Турците, т. е. — за јатаганот и пистолетот. При крајот на 1907 година

беше убиен еден од најпознатите водачи на македонското револуционерно движење од бугарската партија. Тоа беше Борис Сарафов. Сандански, макар што во ова убиство не зел непосредно учество, сепак, софистициран суд и него беше го осудил како морален соучесник во убиството. Дали Сандански носи вина за ова дело, јас, со полна сигурност, не би се решил да кажам; самиот Сандански пак, во разговор со мене, категорички одречуваше своето учество во ова убиство, но јас сум наклонет да мислам, дека во дадениот случај пресудата е донесена далеку не без основание. Одговорот за убиството на Сарафов беше посегнувањето врз животот на Сандански кој беше тешко ранет во грбот, со истрел од пушка (Белешка на «Македонска Нација»: Сандански двапати бил рануван од бугарските агенти врховистите во Солун, во 1908 и во 1909 година).

Во Бугарија Сандански беше осуден на смрт во отсуство, а во Турција смртната казна му беше изречена далеку порано. По таков начин, тој беше принуден да живее живот на прогонуван волк, немајќи можност од турска Македонија да се заслонува дури ни на територијата на Бугарија која, инаку ги толерираше македонските револуционери од другите политички нијанси. Во Грција и Србија тој, исто така, не можеше да очекува благонаклонет прием.

Во 1908 година стана турската револуција. Веднаш по младотурските свечености беше дадена широка амнестија на политичките борци, која го опфати и Сандански. Оттогаш тој можеше да живее легално и сосема слободно се појавуваше на улиците и во локалите на Цариград, Солун и другите градови и села во Турција, па според тоа, и во Македонија. Турската револуција ѝ донесе на Македонија извесно подобрување во режимот на управувањето, но за решавањето на аграрното прашање таа не стори баш ништо. Може да се каже дури обратното. Додека дотогаш македонскиот селанец можеше, поради сторената му неправда од турските бегови и полицајци, да ѝ се пожали на четата, — револуционерната чета тогаш ја земаше улогата на таен судија и јавен одмазник, сега, подобрувањето на полицискиот надзор, сосема ѝ ја одзеде на револуционерната чета ваквата улога. Поради тоа, положбата на македонскиот селанец стана, всушност, поскоро полоша, отколку подобра.

Затоа пак — ми рече Сандански во Цариград во 1909 година — сега во Македонија добивме можности за отворена борба во легални форми; ние веќе не сме ѕверови што ги прогонуваат, ами граѓани; ние можеме да работиме на реформирањето на татковината и нашиот труд не ќе остане бесплоден. Но, се разбира, дека сме должни да дејствуваме како граѓани на уставната Отоманска империја; во нејзините политички граници и откажувајќи се од стремеежи за политичко откинување на Македонија од Турција. Ние имаме своја аграрна програма, тесно поврзана со општата наша политичка програма: првата се изразува низ барањето за конфискација на земјите од чифликсајбиите и нивното доделување на селаните; а втората (политичката) — се содржи во барањето од Македонија да се создаде автономна провинција во рамките на Отоманското

царство. И најмногу од сè друго се плашине од тоа, нашите «мили пријатели» — Бугарите, Србите и Грците, да не дојдат да не «ослободуваат».

Според тоа, Сандански, меѓу сите македонски револуционери, се истакна како главен изразител на идејата за помирување со младотурската влада и по оваа линија дефинитивно се разијде не само со приврзаниците на пробугарската ориентација, туку и со дел од своите довчерашни другари кои од самиот почеток се покажаа подалекувиди и не ѝ поверуваа на турската револуција (Белешка на «Македонска Нација»: Водовозов греша кога тврди дека Сандански се покажал помалку далекувиден од своите другари и дека многу им верувал на младотурските ветувања, што донекаде се потврдува и од натамошното негово излагање. Напротив оваа карактеристика повеќе им прилега на дел од неговите не докрај доследни следбеници и другари). А од сè друго, најнеобичното се состоеше во брзината, со која довчерашниот комитација, кој со години се криеше по планините, прогонуван од непријателите и самиот прогонувајќи ги нив, човекот на pistolетот, на јатаганот и на пожарот, се преобрази во политички деец на уставната држава кој сега се грижеше и за испраќање на свои кандидати во парламентот и за парламентарните групи.

Меѓутоа, веќе во тоа време, т. е. во 1909 година, многу нешта можеа да го наведат, а и го наведуваа Сандански на размислувања. Меѓу другото, тогаш тој ме запозна со Хилми-паша, тогашен велик везир на Турција којшто порано, во својство на генерален гувернер на Македонија, го беше осудил Сандански на смрт, а сега, по амнестијата се наоѓаме со него во прилично добри лични односи. Го прашав Хилми-паша каков став мисли да земе турската влада спрема автономните стремеежи во разните делови на Турција, и од него добив решителен одговор, дека за турската влада не постојат ни Македонци, ни Араби, ни Евреи, туку постојат само отомански граѓани; тие добиваат полна лична слобода, но единствено како отомански граѓани и под услов на одречување од било какви стремеежи кон политичка автономија. Сандански, разбирајќи го слабо францускиот јазик на кој ние разговаравме, но сепак доловувајќи ја содржината на разговорот, започна и самиот разговор со Хилми-паша на турски јазик. Овој пат јас бев лишен од можноста да го следам нивниот разговор, но отпосле Сандански ми рече дека и тој со Хилми-паша говорел за истото прашање и го завршил разговорот со зборовите:

«Со вашата политика на централизам вие ѝ го копате гробот на Турција».

Подоцна ова пророштво се збидна, но тогаш (во 1909 г. н.) Сандански сè уште се надеваше дека турските политички дејци ќе соумеат да појдат по други патишта. Неговата сопствена надеж го изневери и кон 1911 година тој конечно се разочара во турската влада.

Во 1912 година стана она од кое тој најмногу се плашеше: «милите пријатели» Бугарите, Србите, Црногорците и Грците, склучија договор за делба на Македонија и се зафатија неа да ја «ослободуваат».

Што можеше да стори тој? — Сандански, и сега како и порано беше убеден дека само целосна Македонија може непречено да се развива, но мораше да согледа дека остворувањето на овој план се покажа невозможно. Му преостануваше од неколкуте зла да го избере најмалото, и тој се задржа на Бугарија која, како што изгледаше тогаш, ги имаше шансите да ја добие цела Македонија, и следствено на тоа, во крајна линија да ги зачува нејзината целост и единство. И, Сандански формира посебни чети под своја команда, со кои се бореше против Турците, а на страната на Бугарија, но не откажувајќи се од принципот «Македонија — на Македонците», и не губејќи ја надежта дека иднината ќе му даде можности и да го оствори овој принцип. Се бореше на страната на Бугарија, но останувајќи и натаму во неа човек лишен од права, кого што секој момент можеа да го врзат и испратат на бесилка. Во летото 1913 година го сретнав во Софија. Тој се движеше сосема јавно по улиците на Софија; ги посетуваше софиските кафеани (локали) и ни малку не криејќи се. Многумина го познаваа при среќавањата и бише јасно дека ништо не пречеше да биде фатен и затворен. Но, веројатно, бугарската влада ѝ имаше издадено наредба на полицијата да не го гиба. И, навистина, по извесно време, во бугарското Народно собрание беше изгласан закон за амнестирање на Сандански и на неколкумината негови другари.

Според Букурешкиот мировен договор (10. VIII. 1913 б. н.) родниот крај на Сандански (според В. Водовозов, Драмска околија во Егејска Македонија) за кој тој сметаше за неопходно да се обедини со западна и северна Македонија, ја доби, според него најлошата од сите можни судбини: овој дел од Македонија попадна под власта на Грција, која во областа на аграрното прашање ја

продолжуваше политиката на турската влада, а во рамките на почитувањето на правата на човека се покажа, одвај ли не положила од турската влада, барем од времето на револуцијата од 1908 година. Зависно од настаните, Сандански беше принуден донекаде да ја измени својата политичка програма и стана еден од носителите на идејата за нова делба на Македонија во интерес на бугарската влада (Белешка на «Македонска Нација»: Промената во политичката програма на Сандански, за која овде говори В. Водовозов, останува непотврдена и треба да се прими со резерви).

Во последно време во безначајното списанивче «Македонскиј глас» кое, на руски јазик, се издава во Петроград од една група македонски емигранти, а кои ѝ останаа верни на идејата «Македонија — на Македонците», се појавија неколку остри статии против овој македонски деец. Овие статии јасно говорат за тоа дека приврзаниците на автономна Македонија требало дефинитивно и решително да ги прекинат врските со Сандански.

Тој имаше мошне многу непријатели. Негови непријатели беа Турците, негови непријатели беа Грците и Србите кои ја застапуваа неприкосновеноста на Букурешкиот мир; тој имаше непријатели од средината и на самите Македонци. Од чија страна дојде ударот (убиството б. н.) ние не знаеме.

А ударот беше нанесен прецизно — онака, како што умееше да ги нанесува и самиот Сандански.

В. В. Водовозов